

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-3-19>

УДК 340.12 (477)

Світлана ПЕТРЕЧЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,

Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»,

<https://orcid.org/0000-0002-7329-0219>

e-mail: svet-petre@meta.ua

ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВАЖКОПОРАНЕНИХ

У статті досліджено актуальні виклики, що перешкоджають ефективній реалізації державних програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Проаналізовано чинні державні, регіональні та локальні ініціативи з надання допомоги у 2023-2025 роках. Виявлено, що попри позитивні зрушення у формуванні програм, їх ефективність залишається обмеженою через низку викликів. Запропоновано шляхи подолання перешкод, що гальмують реалізацію програм. Акцентовано увагу на важливості розбудови інституційної інфраструктури, підготовки спеціалістів і створення механізмів зворотного зв'язку.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, важкопоранені, державна політика, психологічна реабілітація, виклики.

Svitlana PETRECHENKO

Khmelnitsky Institute of Social Technologies of the University of Ukraine

CHALLENGES OF IMPLEMENTING STATE PROGRAMS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF SEVERELY WOUNDED

The article examines the current challenges that impede the effective implementation of state programs for the social and psychological adaptation of severely wounded persons in the context of full-scale armed aggression against Ukraine. The current state, regional and local initiatives to provide social and psychological assistance in Ukraine in 2023-2025 are analyzed. It is revealed that despite the positive developments in the formation of programs, including the creation of mobile multidisciplinary teams, art therapy centers and a system of veteran assistants, the effectiveness of implementation remains limited due to a number of challenges. The main challenges that impede the effective implementation of programs for the social and psychological adaptation of severely wounded persons in Ukraine are considered, taking into account administrative, personnel, territorial, socio-cultural and communication factors. It is noted that despite the positive trend towards expanding the formats of assistance, there are a number of deep-rooted systemic barriers that significantly reduce the effectiveness of these measures. Strategic ways to overcome the identified challenges that impede the effective implementation of programs for the social and psychological adaptation of severely wounded are proposed. The importance of comprehensive development of institutional infrastructure to ensure sustainable and effective implementation of support programs is emphasized. Particular attention is paid to the training of qualified professionals capable of dealing with the consequences of the traumatic experience of veterans and war victims. The results of the study

can be useful for social policy makers, practical psychologists, social workers, representatives of NGOs and researchers working in the field of rehabilitation of veterans and war victims.

Key words: social and psychological adaptation, severely wounded persons, state policy, psychological rehabilitation, challenges.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну суттєво зросла кількість осіб, які отримали важкі поранення внаслідок бойових дій. Утворилась нагальна потреба в ефективному функціонуванні державних програм соціально-психологічної адаптації, спрямованих на підтримку постраждалих. Однак, реалізація таких програм стикається з численними викликами, що значною мірою знижують їхню результативність. Серед найголовніших проблем нестача кваліфікованих фахівців, фрагментарність міжвідомчої взаємодії, обмежене фінансування, стигматизація психологічних проблем та нерівномірний доступ до допомоги в регіонах. Перелічені чинники ускладнюють процес повноцінної реабілітації важкопоранених, їхню інтеграцію в суспільство та повернення до активного життя. У зв'язку з цим постає потреба у комплексному дослідженні зазначених викликів та пошуку шляхів удосконалення державної політики в цій сфері.

Аналіз досліджень та публікацій

До проблем соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб зверталися українські вчені, зокрема О. Білов досліджував особливості бойового стресу в поранених комбатантів, наголошуючи на важливості індивідуального підходу до корекції наслідків травматичних подій [1, с. 34]. Г. Лемко акцентував на ролі соціальної роботи з сім'ями військових у процесі їхньої адаптації та стабілізації психоемоційного стану [3]. У дослідженні Н. Ткаченко та О. Алещенко проаналізовано особливості соціальної адаптації демобілізованих комбатантів та визначено домінантні копінг-стратегії, які вони використовують для подолання стресу [8]. Автори зазначають, що ефективність адаптації значною мірою залежить від поєднання емоційно-фокусованих і проблемно-орієнтованих підходів та від рівня соціальної підтримки з боку родини та громади.

Тема соціально-психологічної адаптації важкопоранених в Україні залишається недостатньо дослідженою у вітчизняному науковому просторі. Попри наявність окремих праць, присвячених загальним аспектам психологічної реабілітації ветеранів або демобілізованих військових, специфіка адаптації осіб з тяжкими

пораненнями, що потребують тривалої комплексної підтримки, не отримала належного міждисциплінарного опрацювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження основних викликів, що перешкоджають ефективній реалізації державних програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу

У процесі реалізації державних програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб в Україні виявляється низка комплексних викликів, які істотно впливають на їхню ефективність. Вони пов'язані не тільки з організаційним характером, а стосуються структури та ресурсного забезпечення програм. Мають глибоке психосоціальне підґрунтя, що пов'язане з особливостями сприйняття та реагування постраждалих на травматичний досвід. Взаємодія факторів створює складний контекст, у якому здійснюється соціально-психологічна підтримка, що потребує системного аналізу та чіткого розуміння для розробки ефективних стратегій вдосконалення.

З метою глибшого розуміння сучасного стану реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб здійснено порівняльний аналіз наявних державних, регіональних та пілотних програм, впроваджених в Україні у 2023-2025 роках (табл. 1). Аналіз охопив характеристики програм, їхню географію, основні компоненти, переваги й виклики, з якими стикаються відповідальні установи під час впровадження заходів. Результати подано в таблиці 1, яка дозволяє побачити загальну картину впровадження програм та оцінити їхню ефективність у контексті завдань, що стоять перед державою у сфері соціально-психологічної підтримки постраждалих унаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Спостерігається позитивна тенденція до розширення форматів надання допомоги важкопораненим комбатантам, проте, реалізація таких підходів супроводжується рядом викликів. Для наочності та структурованого представлення основних проблем, що перешкоджають реалізації таких програм, у таблиці 2 узагальнено головні виклики, розподілені за організаційними та психосоціальними аспектами.

Адміністративні труднощі є наслідком відсутності уніфікованої державної політики у сфері психологічної реабілітації. Поділ повноважень між Міністерством у справах ветеранів, Міністерством охорони здоров'я, місцевими органами влади та недержавними

ініціативами часто є формальним. Через це поранені стикаються з фрагментарністю послуг, необхідністю повторного подання документів, а іноді – з повною втратою доступу до допомоги.

Таблиця 1

**Огляд головних програм соціально-психологічної адаптації
важкопоранених в Україні (2023-2025)**

№ п/п	Назва програми / ініціативи	Основні компоненти	Основні переваги	Основні виклики
1.	Соціальна послуга «Соціально-психологічна адаптація ветеранів» (Мінсоцполітики + ПРООН) [4]	Реабілітація у закладах + адаптація в громаді	Поєднання медичної і соціальної реабілітації	Обмежене охоплення; брак кваліфікованих кадрів
2.	Соціальний супровід у військових частинах [7]	Психосоціальна підтримка, допомога з документами, профілактика залежностей	Безпосередній доступ до військовослужбовців	Нестабільне фінансування; кадровий дефіцит
3.	3-рівнева система психологічної допомоги (Мінветеранів) [9]	Ветеранські помічники – психологи – мультикоманди	Гнучкість, персоналізація допомоги	Неоднорідна якість послуг на рівні регіонів
4.	Мобільні мультидисциплінарні команди МОЗ [5]	Візна підтримка, в т.ч. ПТСР	Доступ у важко-доступних регіонах	Нестабільність кадрового складу
5.	Проект PRO_Mental Health (Житомирщина) [6]	Центри психосоціальної підтримки, арт-терапія, групова робота	Локальна інтеграція, партнерство з громадами	Залежність від донорського фінансування
6.	Арт-терапевтичні ініціативи [2]	Творча реабілітація для ветеранів і родин	Низький поріг доступу, висока залученість	Обмежений масштаб і тривалість

Другий блок проблем має кадрову природу. У звітах ГО та медіа неодноразово згадуються випадки, коли реабілітаційні заходи проводять фахівці, які не мають належної підготовки у сфері військової психології, або коли кількість психологів критично недостатня. У прифронтових зонах та малих громадах часто взагалі відсутні спеціалізовані працівники.

Територіальний дисбаланс виявляється у нерівномірному розміщенні центрів та у слабкій логістичній доступності для осіб з інвалідністю. Водночас у сільських районах рівень поінформованості про наявні програми є низьким, що ускладнює сам факт звернення.

Таблиця 2

Основні виклики у реалізації програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених в Україні

№ п/п	Категорія виклику	Суть проблеми	Наслідки для поранених
1.	Адміністративний	Відсутність чітких алгоритмів, дублювання функцій між відомствами	Сплутаність, складнощі доступу до послуг
2.	Кадровий	Дефіцит військових психологів, соціальних працівників, кризових консультантів	Низька якість допомоги
3.	Територіальний	Нерівномірний доступ до послуг у регіонах, особливо у сільських і прифронтових зонах	Ізоляція, загострення психологічного стану
4.	Суспільна стигматизація	Сором звертатися по допомогу, брак підтримки від громади	Уникнення лікування, хронізація стану
5.	Уніфікований підхід	Відсутність індивідуалізації програм адаптації	Низька мотивація до участі в реабілітації
6.	Відсутність зворотного зв'язку	Недостатній моніторинг та врахування думки самих поранених	Неадаптованість програм до реальних потреб

Окрему проблему становить стигматизація психологічних проблем серед військових та цивільного населення. У суспільстві часто зберігається уявлення, що звернення до психолога є проявом слабкості. Через це формується унікаюча поведінка, при якій поранений обирає не звертатися по допомогу навіть за умови її наявності. Наслідком стає ускладнення перебігу ПТСР, ізоляція, самодеструктивні тенденції.

Відсутність персоналізованих програм – свідчить про надмірну стандартизацію державних ініціатив, які не враховують індивідуального життєвого досвіду, рівня травматизації, готовності до відновлення тощо. Такі програми не мають гнучких механізмів адаптації, що знижує ефективність навіть за наявності ресурсів.

Брак моніторингу не дозволяє своєчасно оновлювати зміст програм, усувати виявлені недоліки чи враховувати безпосередній зворотний зв'язок від поранених, що призводить до відчуження й втрати довіри до державних інститутів.

Усі вище перелічені виклики потребують системного перегляду механізмів реалізації державної політики в цій сфері. Для цього

необхідно залучити міждисциплінарні команди фахівців (психологів, соціальних працівників, юристів, управлінців), запровадити чіткі протоколи міжвідомчої взаємодії, розширити кадровий потенціал за рахунок цільової підготовки та створити ефективну систему збору даних про стан ветеранів і результативність заходів адаптації.

У контексті реалізації комплексного підходу до соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб доцільним виступає впровадження міжсекторальних коаліцій, які об'єднували б зусилля державних установ, неурядових організацій, волонтерських рухів та міжнародних партнерів. Модель дозволить більш гнучко та ефективно реагувати на індивідуальні потреби постраждалих, забезпечуючи безперервність надання послуг на різних етапах реабілітації – від гострої фази лікування до повернення в соціум і працевлаштування.

Окрему увагу необхідно приділити розробці стандартизованих методик психосоціальної підтримки, що базуються на доказових практиках і адаптовані до культурних особливостей українського суспільства. В рамках цього підходу передбачене активне впровадження когнітивно-поведінкових терапій, групової роботи, арт-терапії, а також програм розвитку навичок подолання стресу і травматичного досвіду. Розробка та впровадження таких методик повинні супроводжуватися підготовкою відповідних фахівців через спеціалізовані курси та тренінги.

Важливим напрямом є розвиток системи соціальної підтримки, що включає заходи з працевлаштування, професійної перепідготовки та адаптації в робочому колективі, що сприятиме економічній незалежності важкопоранених, їхній соціальній інтеграції, відновленню почуття власної гідності та самореалізації. Створення соціальних підприємств та залучення бізнес-структур до програм підтримки може стати додатковим ресурсом у цій сфері.

Інноваційним підходом до подолання географічних бар'єрів є впровадження дистанційних форматів психологічної підтримки, включно з телемедициною та онлайн-консультаціями. Таким чином буде забезпечено доступність якісних послуг у віддалених регіонах і знизити ризики соціальної ізоляції. Водночас це потребує розбудови відповідної інфраструктури, забезпечення конфіденційності даних і підвищення цифрової грамотності як серед постраждалих, так і серед фахівців.

Для подолання стигматизації необхідно проводити системні інформаційно-просвітницькі кампанії, спрямовані на формування позитивного ставлення до психологічної допомоги серед ветеранів та широкої громадськості. Роль у цьому може відігравати державне

телебачення, соціальні мережі, громадські рухи та відомі особистості, які можуть стати амбасадорами змін у свідомості суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проведений аналіз засвідчує, що існуючі виклики в реалізації державних програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених осіб є комплексними та взаємопов'язаними. Недостатній кадровий потенціал, фрагментарність міжвідомчої взаємодії, обмежене фінансування, стигматизація психологічних проблем та нерівномірний доступ до допомоги ускладнюють ефективність реабілітації та інтеграції ветеранів у суспільство. Подолання цих проблем вимагає системного підходу, що передбачає удосконалення законодавчої бази, впровадження інтегрованих моделей підтримки, розвиток професійної підготовки фахівців та активізацію інформаційно-просвітницьких заходів.

Запропоновані напрямки удосконалення державної політики можуть сприяти підвищенню якості та доступності соціально-психологічної допомоги, що, у свою чергу, створить передумови для повноцінної реабілітації важкопоранених осіб, їх соціальної адаптації та успішної інтеграції у суспільне життя. Надалі доцільним буде проведення емпіричних досліджень з оцінки ефективності реалізованих заходів та впровадження інноваційних практик, що базуються на міжнародному досвіді та адаптовані до українських реалій.

Література

1. Білов О.А. Особливості прояву бойового стресу в поранених комбатантів та шляхи корекції його наслідків. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах*. Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ : НУОУ, 2018. С. 33-36.
2. Вилити почуття на папері – ветеранів запрошують на заняття з арт-терапії. *Ветеран*. URL: <https://surl.li/axhzho>.
3. Лемко Г. Соціальна робота з сім'єю військовослужбовця. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 6(6). URL: <https://surl.lu/rfcdjz>.
4. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг : Наказ М-ва соц.

політики України від 11.04.2024 № 175-Н.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text>.

5. Про затвердження Порядку надання психіатричної допомоги мобільною мультидисциплінарною командою : Наказ МОЗ України від 06.09.2022 № 1600 : станом на 13 жовт. 2022 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1102-22#Text>.

6. Проєкт психосоціальної підтримки на Житомирщині: Створення центрів допомоги. *Конгрес*. URL: <https://surl.li/hwiwvo>.

7. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах). *Національна соціальна сервісна служба України*. URL: <https://surl.li/fyxnvo>.

8. Ткаченко Н., Алещенко О. Соціальна адаптація й копінг стратегії демобілізованих комбатантів. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 4(50). URL: <https://surl.li/fgwahe>.

9. Як стати надавачем послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей та отримати відшкодування від Мінветеранів. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://surl.li/nqwhta>.

References

1. Blinov, O. A. (2018). Osoblyvosti proiavu boiovoho stresu v poranenykh kombatantiv ta shliakhy korektsii yoho naslidkiv. In *Filosofsko-sotsiologichni ta psykholohopedagogichni problemy pidgotovky osobystosti do vykonannya zavdan v osoblyvykh umovakh*. Ministerstvo oborony Ukrainy, Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. pp. 33-36.
2. Vylyty pochuttia na paperi – veteraniv zaproshtuiut na zaniattia z art-terapii. (n.d.). *Veteran*. <https://surl.li/axzhzo>.
3. Lemko, H. (2024). Sotsialna robota z simieiu viiskovosluzhbovtisia. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 6 (6). <https://surl.li/rfcdjz>.
4. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy sotsialnoi adaptatsii veteraniv viiny ta chleniv yikhnikh simei ta vnesennia zminy do Klasyfikatora sotsialnykh posluh, Nakaz M-va sots. polityky Ukrainy № 175-N (2024) (Ukraina). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text>.
5. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia psykhiatrychnoi dopomohy mobilnoiui multydystrylinarnoiui komandoiui, Nakaz MOZ Ukrainy № 1600 (2022) (Ukraina). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1102-22#Text>.
6. Proiekt psykhosotsialnoi pidtrymky na Zhytomyrshchyni: Stvorennia tsentriv dopomohy. (n.d.). *Konhres*. <https://surl.li/hwiwvo>.
7. Sotsialnyi suprovit viiskovosluzhbovtisiv ta chleniv yikh simei u viiskovykh chastynakh (pidrozdilakh). (n.d.). *Natsionalna sotsialna servisna sluzhba Ukrainy*. <https://surl.li/fyxnvo>.
8. Tkachenko, N., & Aleshchenko, O. (2025). Sotsialna adaptatsiia y kopinh stratehii demobilizovanykh kombatantiv. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 4(50)). <https://surl.li/fgwahe>.
9. Yak staty nadavachem posluh iz psykhologichnoi dopomohy dlia veteraniv i chleniv yikh simei ta otrymaty vidshkoduvannia vid Minveteraniv. (n.d.). *Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy*. <https://surl.li/nqwhta>